

Історія гетто у Чернівцях (1941 рік) – інформаційна довідка

Керівництво Румунії на чолі з І.Антонеску в роки Другої світової війни було безпосередньо втягнуте у процес Голокосту. Румунія – єдиний союзник Німеччини, яка мала власний план знищення євреїв. Актом геноциду єврейського населення став наказ І.Антонеску від 8 червня 1941 року про депортацію євреїв Бессарабії та Буковини в Трансністрію, де було створено 240 гетто та таборів.

З 1 вересня 1941 року Трансністрія, тобто територія між Дністром та Південним Бугом перейшла під юрисдикцію Румунії, що дозволило новій владі здійснити задум, який не вдався влітку 1941 року, а саме, здійснити депортацію за Дністер всіх євреїв Буковини. З цієї метою 11 жовтня 1941 року у Чернівцях утворилося найбільше тимчасове гетто на Буковині.

Примар м. Чернівці у 1941-1942 рр., який у 1967 р. в Ізраїлі посмертно отримав статус праведника світу згадував, що губернатор Ріошану ще у липні 1941 року у розмові з ним вимагав виділити частину міста для утворення гетто. Т. Попович створив комісію, яка повинна була виїхати до Польщі та Німеччини (Люблін, Краків, Франкфурт-на-Майні), щоб вивчити досвід цих міст щодо організації гетто (стаття про це була надрукована на шпальтах газети „Bucovina” від 27 серпня 1941 року).

Вже наприкінці вересня 1941 р. новий губернатор Буковини К.Калотеску провів нараду з представниками військової та цивільної влади, на якій обговорювалися проекти щодо організації гетто, де на захист чернівецького єврейства виступив примар Т. Попович.

4 жовтня 1941 р. штаб головнокомандувача румунської армії передав комендатурі Чернівців наказ І.Антонеску про депортацію протягом 10 днів всіх євреїв Буковини „в область східніше Дністра”. Стислий термін депортації пояснював тим, що планувалось щодня відправляти з Чернівців до Трансністрії 2 потяги по 50 товарних вагонів (для перевезення худоби), в кожному з яких вміщалося 50-70 осіб .

На основі цього наказу генерал К.Калотеску 10 жовтня 1941 року видав розпорядження щодо утворення тимчасового гетто у Чернівцях та депортацію чернівецьких євреїв, яка розпочалась 13 жовтня. Операцію з утворення гетто, і подальшу депортацію єврейського населення з Чернівців очолив генерал І.Топор. 10 жовтня 1941 р. керівництву „Бюро у справах євреїв” (юденрат) було доручено оголосити єврейському населенню Чернівців, що воно повинно перейти у гетто, яке утворювалось в межах єврейського кварталу, де досі проживали найбідніші прошарки єврейського населення. Цей район включав вулицю Єврейську (нині вул. Сагайдачного), єврейський ринок і всі провулки та вулички, починаючи від сучасної вул. Головної до вул. Руської.

Зранку, в суботу (спеціально для приниження був обраний цей день), 11 жовтня 1941 року все єврейське населення з муніципалітету Чернівців протягом 11 годин було переміщено у визначений сектор міста, який перетворився на гетто. Для залякування населення на вулицях міста з'явилося декілька танків. Ввечері того ж дня навколо гетто був зроблений великий дерев'яний паркан, а вся територія, яку охороняли військові та жандарми обнесена колючим дротом. Безпосередньо охорону та безпеку чернівецького гетто забезпечував батальйон № 780 та 1-ий жандармський батальйон, який до того ж здійснював транспортування єврейського населення із залізничного вокзалу Чернівців.

На території, яка була виділена румунською владою під тимчасове гетто у Чернівцях, в нормальних умовах проживало приблизно 5 тисяч осіб, а генерал І.Топор в доповідній записці зазначив, що „тут можливо було розмістити не більше 15 тисяч осіб ”. Однак кількість людей повинна була збільшитись до 47-50 тисяч осіб. Будь-яке

перекриття ставало дахом над головою. Поселяли євреїв по 5-8 родин (по 30-40 чоловік) у порожні квартири, які були пограбовані й понищені. У багатьох приміщеннях не було навіть підлоги, а тим паче вікон і дверей (зауважте, що це середина жовтня). Примар міста Т. Попович згадував: „В гетто постійно відчувалась нестача питної війни, до того ж два з трьох водогонів були зруйновані. Всюди відчувався сморід та загроза епідемії”.

12 жовтня 1941 р. на нараді 18-ом присутнім керівникам губернаторства К.Калотеску оголосив, що чернівецьке гетто було створено виключно для здійснення депортації чернівецького єврейства до Трансністрії. Єдиним хто висловив протест був Троян Попович, за що наприкінці засідання відкрито був названий „жидом”, а згодом на шпальтах газети „Висовіна” чернівецьке єврейство, – „Троянським народом”.

Напередодні утворення гетто у телефонній розмові К.Калотеску з маршалом І.Антонеску відразу ж обговорили можливість створити списки спеціалістів серед чернівецького єврейства, яких необхідно залишити в інтересах румунської держави. Вже 11 жовтня були складені перші списки з 550 родин, які звільнялися від гетто і депортації (2,5 тисяч осіб). Згодом внаслідок зусиль з боку Т.Поповича, переговорів з І.Антонеску, з німецьким консулом у Чернівцях, 15 жовтня, в середу, після обіду в телефонній розмові примар Чернівців отримав від керівника держави дозвіл залишити в місті від 13 до 20 тисяч єврейського населення, переважно важливих спеціалістів для потреб армії та господарства краю. Списки формувались за професіями та кількістю осіб саме через звернення румунської військової та цивільної влади на Буковині, запити від румунських підприємців, промисловців, фабрикантів, торговців, землевласників, які потребували єврейських спеціалістів.

Для формування цих списків була створена комісія на чолі з В. Іонеску та Т.Поповичем, яка співпрацювала з Єврейським комітетом, який складався з 19 осіб на чолі з лікарем Нейбургом. Результатом роботи комісії стали 180 табелів. Попередні списки були складені примарією вже 17 жовтня 1941 року.

Врешті-решт станом на 15 листопада у місті залишилося 16569 осіб., з яких 5619 отримали «авторизацію» як голови родин і 10950 як члени родин. Офіційно сюди ввійшли представники різних професій, особи похилого віку (старші 60 років), вагітні жінки (більше 6 місяців), матері з немовлятами, державні пенсіонери й офіцери запасу.

Фактично дозволи на право залишитись в Чернівцях, так звані „авторизації”, в багатьох випадках видавались за значні суми грошей, через хабарі. Звинувачення у хабарництві та допомозі єврейському населенню після розслідування на початку 1942 року було висунуто примарю Т.Поповичу, секретарю примарії К.Бучевському, майору М.Ілієску, командирі 1 жандармського батальйону майору та керівнику гетто Н.Якубеску, офіцерам Д.Гунгуляку, Ж.Поповичу(брат Т.Поповича), голові директорату румунізації В.Павелеску, декільком адвокатам та священикам.

Депортація євреїв з Чернівців та існування гетто продовжувалась до 15 листопада 1941 року. На 14 потягах силами 1-го жандармського батальйону у Трансністрію було вивезено 33891 особу. Репортери румунських та німецьких газет писали про ці події, як про „мудре вирішення єврейської проблеми на Буковині”.

Викладач кафедри історії України ЧНУ, к.і.н., Суровцев О.А.